

Elka Mircheva

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

On the 50th Anniversary of the Passing of Prof. Kiril Mirchev (1902–1975)

Abstract: Prof. Kiril Mirchev was one of the most distinguished scholars of the history of the Bulgarian language. Throughout his long and productive academic career, he taught Old Bulgarian and History of the Bulgarian Language at Sofia University. He authored the seminal *Historical Grammar of the Bulgarian Language*, a foundational work for Paleo-Slavic studies, and published hundreds of articles on the phonetic, morphological, syntactic, and lexical features of Old Bulgarian as attested in medieval Bulgarian manuscripts. Prof. Mirchev was also editor and researcher of the *Enina Apostolos*, one of the seventeen manuscripts in the corpus of the Old Bulgarian canon.

Елка Мирчева

(България, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“)

Чл.-кор. проф. Кирил Мирчев (1902 – 1975)¹

На 21 декември 2025 г. се навършват 50 години от кончината на проф. Кирил Мирчев. Повод да се върнем назад във времето към един от най-видните представители на българската езиковедска наука, но този път не толкова като преглед на научното му творчество във връзка с тази годишнина, а по-скоро като опит да излезем отвъд неговото огромно научно наследство и да погледнем на автора на класическата не само за българската наука *Историческа граматика на българския език*, на издателя на уникалния за палеославистиката писмен паметник от XI в., *Енинския апостол*, на автора на стотици трудове по история на българския език и историческа диалектология, на дългогодишния университетски преподавател през призмата на фамилната му история и събитията от първата четвърт на XX в., засегнали болезнено и белязали завинаги едно българско семейство от Македония. Благодарение на тях роденият в Битоля поданик на негово величество, султан Абдул Хамид II, син на фамилията Мойсомирчеви, Кирил, завинаги свързва живота си със София. Тези събития слагат тежък отпечатък върху него още от най-ранното му детство, а последствията го формират не само като личност, но и като учен.

На 19 ноември/3 декември 1902 г. в Битоля се ражда четвъртото дете в семейството на Спиридон Мирчев, Кирил. Родителите му произхождат от стари прилепски родове.

Баща му, Спиридон, е роден в Прилеп през 1886 г. Семейството му произхожда от с. Маркови кули, близо до манастира Трескавец, който се намира недалеч от града.

¹ Оценявам като огромен шанс и привилегия това, че съдбата отреди да израсна и живея близо до забележителната личност на проф. Кирил Мирчев. Тези редове нямат претенцията да правят преглед на научния му принос, да се спрат на ключови за научния му път заглавия на трудове, нито на библиографски посочки. Това по-скоро е опит да погледнем на живота и научното му творчество в контекста на семейната му история, както и на съдбата на поколения българи, живели в смутните времена в края на XIX-то и първата половина на XX-то столетие.

Получава начално образование в родния си град. Между 1884 и 1887 г. заминава за София, където завършва Първа мъжка класическа гимназия. След дипломирането си учителства в Прилеп и Крушево. От 1897 до 1913 г. е секретар на Пелагонийската (Битолската) митрополия. В Османската империя, в чиито владения след Берлинския договор остава Македония, училищната дейност се осъществява под покровителството на Българската екзархия. Като секретар на митрополит Григорий, Спиридон Мирчев е екзархийски инспектор на училищата в Охридско, Прилепско и Битолско. По това време само в Битоля съществуват 10 основни и 3 средни български училища.

Майката на Кирил Мирчев, Стефка Зердева, завършва Солунската девическа гимназия. Неин учител там е Григор Пърличев.

През 1912 г. политическата ситуация на Балканите се изостря. Започват борби за овладяване на последните остатъци от наследството на Османската империя на полуострова. На 12 май 1912 г. България, Сърбия, Гърция и Черна гора обявяват война на Турция. Коалицията постига бърз успех. Битоля очаква българските войски, но на 7 ноември в града влиза Сръбската армия и поема управлението на града. За комендант е назначен световноизвестният и обичан от българските читатели писател Бранислав Нушич. В този момент обаче той е офицер, който изпълнява политиката на Кралство Сърбия. Първенците на града, между които е и Спиридон Мирчев, са арестувани и хвърлени в затвора. Искали са от тях да подпишат декларация, че са сърби, но са забравили, че били сърби. Това е официалната доктрина на Кралство Сърбия по това време. Решителният отпор на македонските българи по отношение на тази теза е причина за извеждането на преден план на македонизма, който влиятелният политик Стоян Новакович – изявен учен, дълбоко ценен в палеославистиката и до днес изследовател на славянското ръкописно наследство, смята като надеждно средство за антибългарска пропаганда в Македония. Събитията в Битоля показват ясно, че без съмнение става дума за целенасочено провеждана държавна политика, при това още в първите месеци на Балканската война, а не по време или след Междусъюзническата война, когато Гърция и Сърбия си поделят Македония. Властите се сблъскват с категоричния отказ на задържаните. Натискът и заплахите към тях предизвикват широк отзвук и достигат до консулските мисии на Франция и Италия в Битоля. С активното им съдействие властите вземат решение да ги екстрадират. Заедно с останалите задържани, в разгара на избухналата Втора балканска (Междусъюзническа) война на 26 юни 1913 г. бащата на Кирил Мирчев напуска завинаги пределите на родната Македония. Затворниците са изведени до Земон, откъдето по Дунава достигат до България. Спиридон Мирчев се установява в София. С течение на времето, разбито на групички, пристига и семейството му. Започват нов живот на ново място, далеч от родния край.

Не по свой избор малкият Кирил става столичанин. Тук той завършва класическия отдел на Първа мъжка гимназия. Става студент във Факултета по славянски филологии на Софийския университет. Има щастието негови преподаватели да са професорите Любомир Милетич, Беньо Цонев, Йордан Иванов, Александър Теодоров-Балан, Стефан Младенов, Стоян Романски, Иван Шишманов. Големите му способности в областта на лингвистиката са забелязани и високо оценени от неговите преподаватели и едва на 23-годишна възраст, по време на следването си, той е изпратен на едногодишна специализация в Ягелонския университет, Краков (1925–1926 г.). Негови наставници там са видните полски слависти – езиковеди и диалектолози – проф. Казимир Нич и проф. Ян Лос.

След дипломирането си през 1927 г. Кирил Мирчев преминава през едногодишен стаж за учителска правоспособност. На следващата година (1929) проф. Милетич го

привлича за свой асистент. От този момент до края на живота му неговият професионален и житейски път е неразривно свързан със Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Ето кратък преглед на академичното му израстване: частен доцент (1936); доцент (1937); професор (1941); член-кореспондент на БАН (1945). Десетилетия наред води лекционните курсове по Старобългарски език и История на българския език, а в продължение на 36 години завежда Катедра български език към Факултета по славянски филологии.

В годините след Втората световна война Българската академия на науките бързо се разраства. Службата за български речник прераства в Институт за български език. Това се осъществява с активното участие на професори от Софийския университет. Кирил Мирчев основава Секцията за история на българския език към Института за български език, която оглавява от 1951 г. до смъртта си. От 1970 година, след внезапната кончина на проф. Стойко Стойков, поема ръководството и на Секцията за диалектология към Института.

На проф. Кирил Мирчев са поверени множество престижни и отговорни позиции. Председател е на Кирило-Методиевската комисия към Президиума на БАН, член на Комисията за Славянски лингвистичен атлас към Международния комитет на славистите, дългогодишен редактор на списание *Български език*, на *Известия на Института за български език*, на поредиците *Трудове по българска диалектология* и *Българска диалектология. Материали и проучвания*.

Дълги години преподава Черковнославянски език на студентите от *Духовната академия* (по време на миналия режим Богословският факултет е отделен от Софийския университет и обособен в самостоятелна структура). Там, часове преди фаталния инсулт, изнася своята последна лекция.

При по-внимателно взиране в библиографската справка за трудовете на проф. Кирил Мирчев не може да не се забележат два ясно очертани периода. Вододел е съдбоносната в новата ни история 1944 година.

Първите си стъпки в науката той прави през 1926 г. на страниците на сп. „Родина“. Това малко известно днес печатно издание е един от органите на *Съюза на македонските младежки организации*, в които младият Мирчев е активен член. Дейността на тези сдружения е забранена след Деветнадесетомайския преврат през 1934 г., заедно със суспендирането на Конституцията, разпускането на Народното събрание и забраната на политическите партии. От този момент трибуна за изява на младия учен остава основаното от Любомир Милетич авторитетно научно списание *Македонски преглед*.

Разбираемо е, че първоначалните проучвания на К. Мирчев са насочени към македонските диалекти, които той неизменно изследва в диахронен план. За него така нареченият македонски въпрос е лично изстрадана болка, а неуморното доказване на истината за българския характер на македонските говори – част от борбата с научни средства да бъдат оборени великосръбски и македонистки тези. Сериозно място сред неговите публикации от това време заемат проучванията на предвъзрожденски писмени паметници от географския район Македония. Особено сериозно постижение от този период е появата на студията *Неврокопският говор*. И до днес този труд не е загубил стойността си в методологическо отношение като пример за хармонично съчетание на синхронен и диахронен метод на изследване.

Привидно промяната, настъпила на 9 септември 1944 г., не засяга проф. Мирчев. Той запазва професорската си позиция, кариерата му продължава да се развива, но дали новата политическа ситуация му носи вътрешно спокойствие? Възцарилият се национа-

лен нихилизъм, измислената 'македонска' нация налагат задълго табу върху темата 'Македония' не само в обществено, но и в научно отношение. И днес берем горчивите плодове на това безвремие и множеството политически грешки на тогавашните управници на България. Професор Мирчев напуска този свят преди 1978 г., когато в сп. *Български език* се появява студията *Единството на българския език в миналото и днес*, ознаменува края на мълчанието по тази тематика. След ликвидирането на Македонския научен институт, предаването на богатите му колекции и на костите на Гоце Делчев на СФРЮ, през 1947 г. се закрива и сп. *Македонски преглед*. Това вече наистина е край на популярните и научните списания, в които до този момент К. Мирчев е редовен сътрудник. Времето налага мълчание за всичко, свързано с Македония. Така вниманието на учения се насочва изцяло към старата българска книжнина и историята на българския език.

Проф. Кирил Мирчев разработва практически всички страни от историята на българския език – развой на звуковата система, на морфологичната система, словното богатство на българския език, историческия синтаксис. Особено място той отделя на най-съществените и трудни за обяснение явления от историята на езика ни – развой от синтетизъм към аналитизъм, поява на членната форма и др. Отличното познаване на езиковите факти, солидната теоретична подготовка го насочват към един от основните въпроси за развоя на един език – неговата периодизация.

Огромният натрупан опит, множеството, осветени и обяснени в науката за българския език именно от него, езикови факти и явления водят учения към едно от най-големите му постижения – през 1958 г. излиза първото издание на *Историческа граматика на българския език*, посрещната възторжено в научните среди. За този труд той е удостоен с най-високото държавно отличие в областта на науката – „Димитровска награда“. Историческата граматика е обобщаващ труд, който проследява процесите в говоримия български език от праславянския период до съвременното му състояние. Особено достойнство на труда е напълно оригиналният му характер – Кирил Мирчев разглежда всички явления въз основа на лично събран материал от впечатляващ брой писмени паметници. Той предлага свое собствено обяснение за развоя на носовите гласни, на еровете, на времето на появата на членната форма. Последвалите многобройни проучвания на редица негови последователи и учени предлагат и други хипотези и обяснения на тези явления, но и до днес неговите концепции запазват ценността и актуалността си. Особено ценен и богат е събраният и интерпретиран материал, който разкрива причините и етапите от развоя на именната система, прехода от синтетизъм към аналитизъм и етапите на процеса, довел до разпадането на падежната система в българския език.

Историческата граматика на българския език е оригинален труд и се отличава със самостоятелния новаторски поглед на автора, който е изграден на сигурна методологическа основа. Всичко това ѝ придава непреходен характер като класически труд за палеославистиката.

Значителна е ролята на проф. Кирил Мирчев за издирване и проучване на средновековни писмени паметници. От 1969 г. насам името му, заедно с това на проф. Христо Кодов, завинаги се свързва с въвеждането в научно обращение, издаването и изследването на един от малобройните съхранени старобългарски паметници – *Енинския апостол*. Кирил Мирчев е автор на прецизното езиково изследване. Случайно откритият сред купчини строителни отпадъци при ремонт на покрива на църквата в с. Енина, Казанлъшко, пергаментен ръкопис във фрагментирано състояние е огромно предизвикателство за двамата видни изследователи, чиито имена в науката завинаги остават с ореола на пионери, за пръв път разчели, изследвали, комплектували и популяризирали един от 17-те така наречени класически старобългарски паметници.

В половинвековната история на Софийския университет до 9 септември 1944 г. се разчита на самостоятелната подготовка на студентите. Професорите и доцентите изнасят курсове лекции по въпроси, които лично изследват. Новите времена налагат изработването на цялостни програми по отделните дисциплини. Естествено се появява необходимостта от изготвянето на съответни учебни помагала. Кирил Мирчев дава своя принос и в тази област. Така на бял свят се появяват неговите учебници по *Старобългарски език* и по *История на българския език*. Поколения випускници на Факултета по славянски филологии получават знания по тези дисциплини въз основа на неговите учебници. Днес, половин век по-късно, натрупаните знания за историческия развой на българския език са многократно увеличени, променени са начинът на преподаване, програмите, учебниците. Все по-уверено в този процес навлизат и съвременните технологии, но основата, положена от проф. Кирил Мирчев по отношение на преподаването във висшите училища, остава непоклатима.

Това са основните насоки, формиращи облика на учения Кирил Мирчев. Зад него имаше и друг, до който се докосваха малцина. Беше деликатен, стеснителен, затворен, вгълбен в себе си, потънал в малките листчета, на които правеше записките си, и които съхраняваше в дървените кутии от бонбони „Дипломат“. Външно беше безкрайно сдържан. Повърхностният наблюдател би заключил, че е спокоен човек. Зад тази фасада обаче кипяха бурни емоции на безкрайно чувствителна личност. Беше запален почитател на класическата музика и оперното изкуство, редовен посетител на симфонични концерти и на оперни спектакли. Можеше да бъде видян на така популярните в миналото сказки на видни учени и общественици, както и в изложбените зали. Имаше богата колекция от грамофонни плочи, които често огласяха дома ни в късните вечерни часове. Затваряше очи и потъваше в музиката, която беше съкровена част от неговото АЗ.

Преди половин век редиците на българската палеославистика напусна нейният доайен – талантливият езиковед, изключителен изследовател, многомъдростен университетски преподавател с неповторимо обаяние и неподкупна професионална съвест, който успя да изгради една единствена по рода си палеобългаристична и палеославистична научна школа от европейски мащаб със забележителен брой възпитаници и последователи в науката. Високите изисквания, които положи в разкритите от него нови насоки в развитието на българистиката, остават вдъхновяващ завет за всеотдайно, скромно, проникновено и достойно служение в храма на науката.

Поклон пред паметта на тази голяма и ярка личност, професор Кирил Мирчев!